

Persoonlijheidsstoornissen op latere leeftijd & agressie

*Van heterotypische continuïteit
tot ouderencriminaliteit*

Prof. dr. Bas van Alphen

VRIJE
UNIVERSITEIT
BRUSSEL

- Topklinisch centrum voor ouderen met persoonlijkheidsstoornissen is onderdeel van Mondriaan Ouderen
- Regio Heerlen-Maastricht
- Wijerode in Heerlen is de hoofdlocatie

Mondriaan

voor geestelijke gezondheid

Het Gore Besje

(1701)

Hendrik Bary

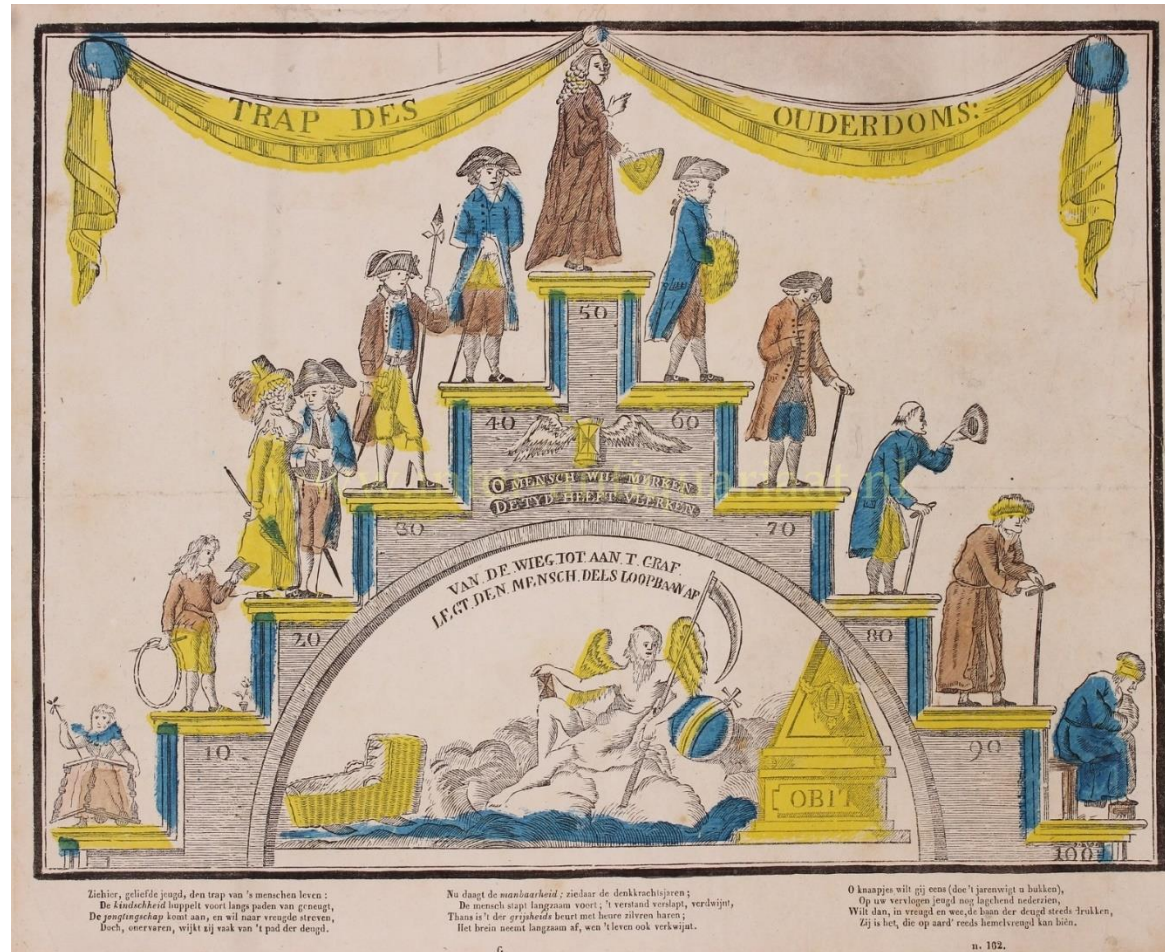
*Hou, gore Bessen, hou, hebt gij uw' Eer verloren;
Dat gij uw' Vuylicheyt op Eerb're hoofden stort?
Of tracht gij, door dien Drek, ons d'ogen uyt te boren;
Op dat uw' rimp'lend Vel niet meer gezien en word?*

F. mieris pinx.

H. Bary sculp.

Trap des Ouderdoms

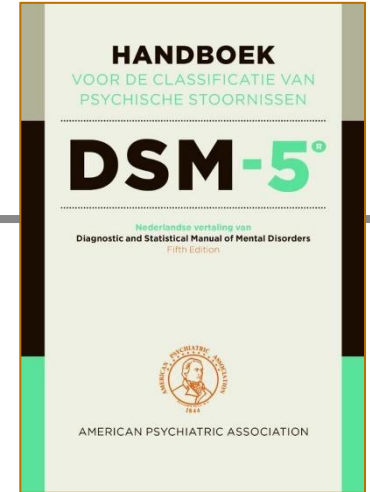
Dirk van Lubeek (1747-1819)

Trap des Ouderdoms

Mens, u zult wel merken: de tijd heeft vlerken. Zie hier, geliefde jeugd, de trap van 's mensen leven: De kindheid huppelt voort langs paden van geneugten, Het jongelingschap komt er aan en wil naar vreugde streven, Echter, onervaren, wijkt zij vaak van het pad van de deugd. Nu daagt de manbaarheid; ziedaar de denkkraftjaren; De mens stapt langzaam voort; t verstand ver-slapt, verdwijnt, thans is de grijsheid aan de beurt met haar zilveren haren; Het brein neemt langzaam af, wanneer het leven ook wegwijnt. O knaapjes wilt gij nog eens als het gewicht van de jaren begint te drukken, Op uw vervlogen jeugd nog lachend terug kijken, Zorg dan, in vreugde en verdriet, dat u steeds deugdzaam blijft, Dat is het, wat op aarde reeds hemelse vreugde kan bieden.

DSM-5 clusterindeling

Cluster A

Paranoïde persoonlijkheidsstoornis
Schizoïde persoonlijkheidsstoornis
Schizotypische persoonlijkheidsstoornis

Vreemd & achterdochtig gedrag

Cluster B

Antisociale persoonlijkheidsstoornis
Borderline persoonlijkheidsstoornis
Histrionische persoonlijkheidsstoornis
Narcistische persoonlijkheidsstoornis

Impulsief & instabiel gedrag

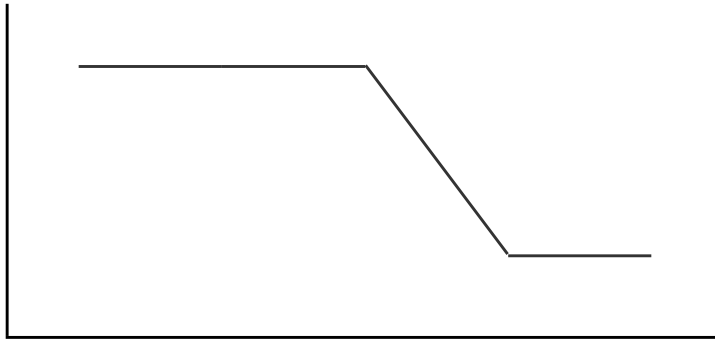
Cluster C

Vermijdende persoonlijkheidsstoornis
Afhankelijke persoonlijkheidsstoornis
Dwangmatige persoonlijkheidsstoornis

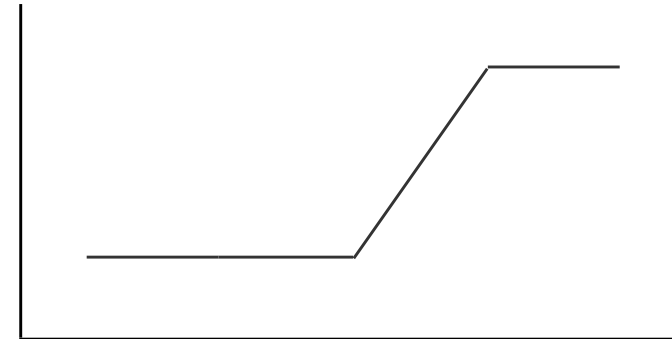
Angstig & nerveus gedrag

Andere persoonlijkheidsstoornissen

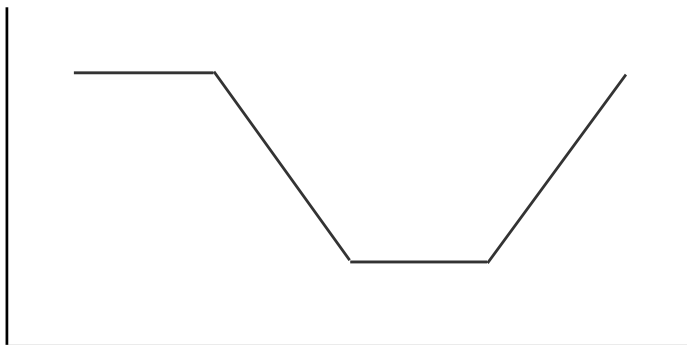
Beloop niet eenduidig

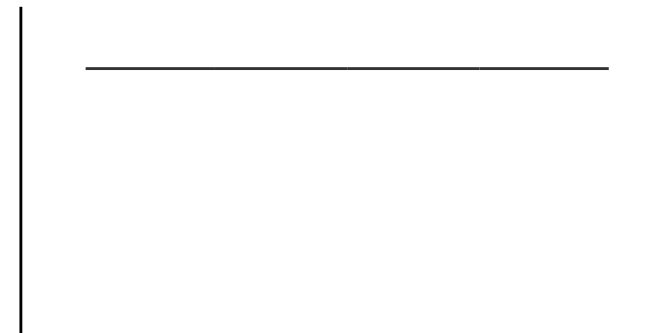
Uitgedoofde PS

Laat-ontstane/laat zichtbare PS

Opnieuw zichtbare PS

Chronische PS

Heterotypische continuïteit

- Vanuit de ontwikkelingspsychologie (Kagan, 1969)
- Omdat het profiel van psychische stoornissen en symptomen doorheen de tijd kan veranderen, is het van belang blijvend oog te hebben voor heterotypische continuïteit.

Heterotypische continuïteit

Borderline persoonlijkheidsstoornis:

- Jongeren: Impulsiviteit
- Volwassenen: Stemmingsschommelingen
- Ouderen: Verlatingsangsten & leegtegevoelens

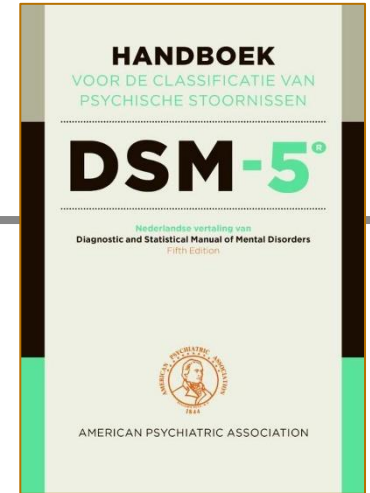

Beatson et al. (2016). Missed diagnosis: The emerging crisis of borderline disorder in older people. *Aust. N Z J Psychiatry*.

Morgan et al. (2013). Differences between older and younger adults with borderline personality disorder on clinical presentation and impairment. *J Psychiatr Res*.

Arens et al. (2013). Borderline personality disorder in four different age groups: a cross-sectional study of community residents in Germany. *J Pers Disord*.

Manifestatie is anders

Cluster A

Paranoïde persoonlijkheidsstoornis
Schizoïde persoonlijkheidsstoornis
Schizotypische persoonlijkheidsstoornis

Toename achterdocht

Cluster B

Antisociale persoonlijkheidsstoornis
Borderline persoonlijkheidsstoornis
Histrionische persoonlijkheidsstoornis
Narcistische persoonlijkheidsstoornis

Afname impulsiviteit & nonverbale agressie

Toename somatisatie, (verlatings)angsten, somberheid & passieve agressie

Cluster C

Vermijdende persoonlijkheidsstoornis
Afhankelijke persoonlijkheidsstoornis
Dwangmatige persoonlijkheidsstoornis

Toename angsten (vergeet-, val-, en incontinentiefobie)

Andere persoonlijkheidsstoornissen

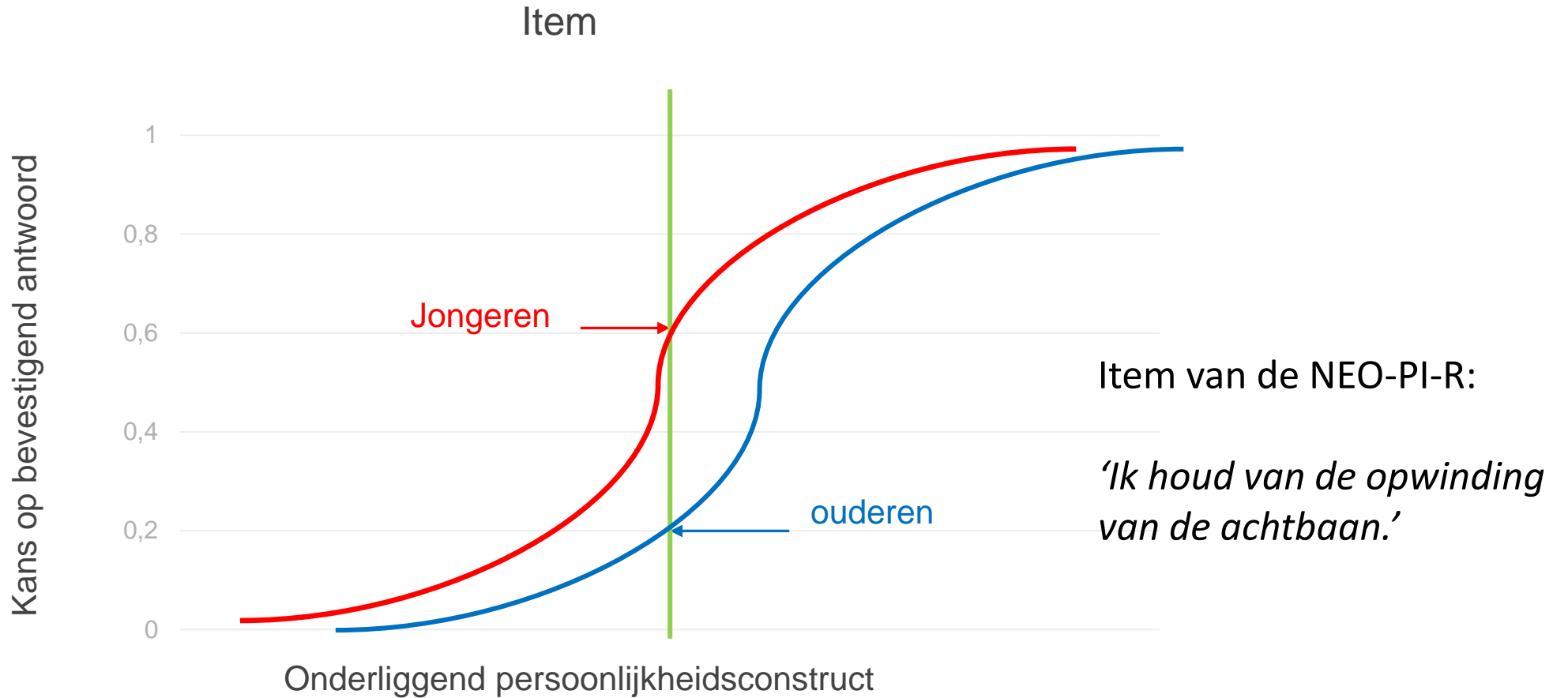
Prevalentie

Persoonlijkheidsstoornissen bij ouderen in:

- Algemene populatie: **8-15%**
- Verpleeghuissetting: **23-58%**
- Ambulante en klinische GGz: **24-80%**

Leeftijdsneutraliteit van tests

DSM beperkt bruikbaar

Psychology and Aging
2007, Vol. 22, No. 1, 171–185

Copyright 2007 by the American Psychological Association
0882-7974/07/\$12.00 DOI: 10.1037/0882-7974.22.1.171

An Item Response Theory Analysis of *DSM–IV* Personality Disorder Criteria Across Younger and Older Age Groups

Steve Balsis, Marci E. J. Gleason, Carol M. Woods, and Thomas F. Oltmanns
Washington University in St. Louis

- N= 36.659, leeftijd: 18-98 jaar
- Alcohol Use Disorder and associated Disabilities (AUDADIS–IV) als meetinstrument
- IRT-analyses
- Conclusie: Bij 29% van de DSM-criteria was bij ouderen sprake van *measurement bias*

Antisociale persoonlijkheidsstoornis

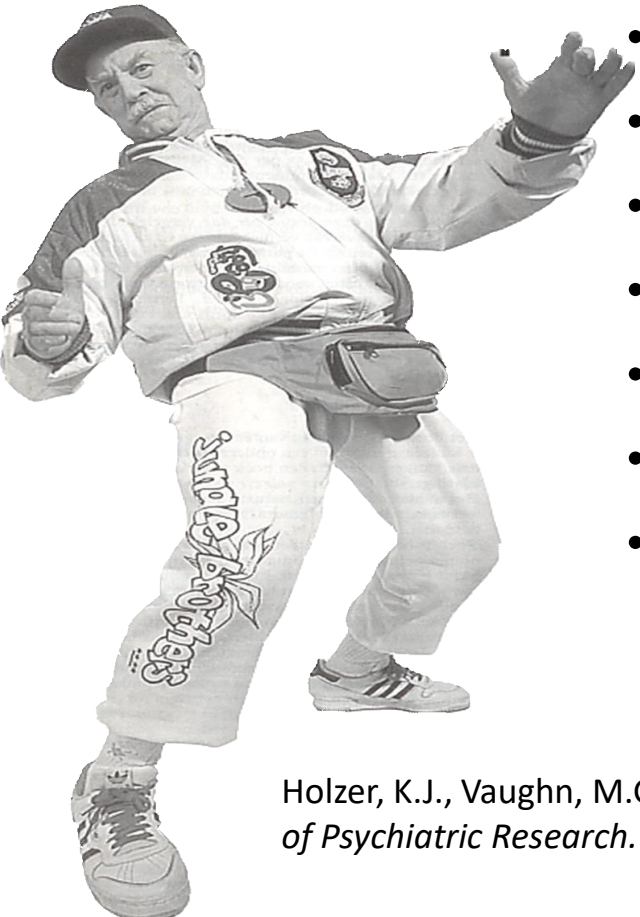
- N= jongere volwassenen 18-34 (n=11.755) en oudere volwassenen 50-plussers (n=14.738)
- Alcohol Use Disorder Disorder and associated Disabilities (AUDADIS–5) als meetinstrument
- IRT-analyses
- Conclusie: Bij 3 van de 7 ASPS-criteria was bij ouderen sprake van *measurement bias*

Antisociale persoonlijkheidsstoornis

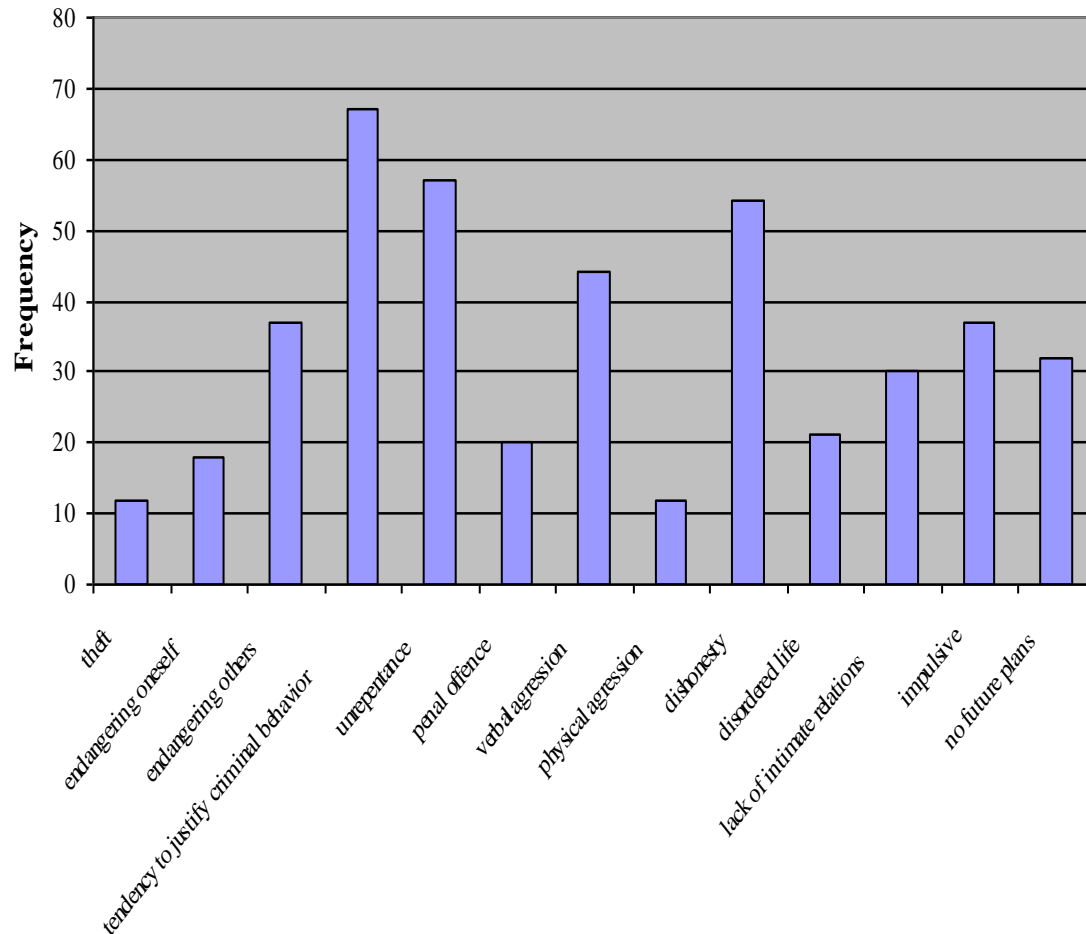
Een diepgaand patroon van gebrek aan achting voor en schending van de rechten van anderen:

- **Niet conformeren aan de maatschappelijke norm**
- Oneerlijkheid
- Impulsiviteit
- **Prikkelbaarheid & agressiviteit**
- Onverschilligheid voor veiligheid van zichzelf/anderen
- **Onverantwoordelijkheid**
- Geen spijtgevoelens

Holzer, K.J., Vaughn, M.G., Fearn, N.E., Loux, T.M., & Mancini, M.A. (2021). Age bias in the criteria for antisocial personality disorder. *Journal of Psychiatric Research*.

Opinie in Nederland

- Mini- enquête onder 69 Nederlandse forensisch psychologen & forensisch psychiaters
- Delicten **seksuele overtredingen & fraude** worden door ouderen het vaakst gepleegd
- **Gebrek aan empathie, externalisatie, egocentrisch gedrag & liegen/bedriegen** werden gezien als belangrijkste kenmerken passend bij ouderen met ASPS
- Slechts 30% van de geënquêteerden vinden dat ASPS uitdooft op latere leeftijd

Van Alphen, S.P.J., Nijhuis, P.E.P., & Oei, T.I. (2007). Antisocial personality disorder in older adults. A qualitative study of Dutch forensic psychiatrists and forensic psychologists. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 22, 813-815.

Psychologische behandeling?

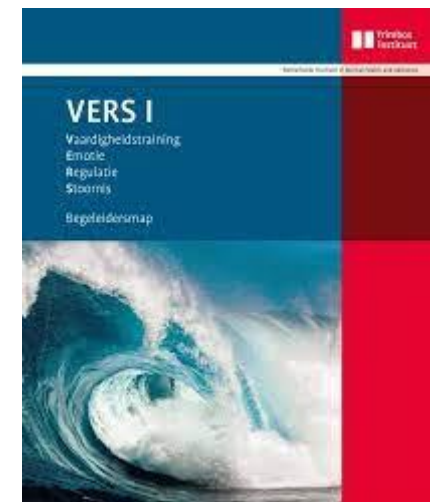

Vaardigheidstraining Emotie-Regulatie-Stoornis

- VERS in 1995 ontwikkeld volgens de principes van de cognitieve gedragstherapie
- Focus is zelfbeschadiging, acting-out gedrag en hospitalisatie bij borderline patienten
- In groepsvorm als supplement op individuele psychotherapie
- Twintig wekelijkse groepsbijeenkomsten van 2 uur:
  - Psycho-educatie over borderline persoonlijkheidsstoornis & emotieregulatie
  - Training in emotieregulatie vaardigheden
  - Training in gedragsmanagement op het gebied van leefstijl
  - Reinforcement team van naasten

VERS: pilotstudie bij ouderen

- 24 poliklinische ouderen met een borderline persoonlijkheidsstoornis
- VERS-training (19 weken)
- *Pre-post design* met een groot behandel-effect wat betreft BPD-symptomen (Cohen's $d = 1.57$) maar geen significante afname van psychische symptomen of verbetering persoonlijkheidsfunctioneren

Outcome measures	n	Mean (sd) at pre-treatment	Mean (sd) at post-treatment	t / Z-value	p-value	Effect size
BEST	15	42.1 (9.1)	26.1 (10.2)	6.106*	<.001	1.577
SQ-48	21	65.1 (23.1)	54.8 (18.9)	1.946*	.066	.425
SIPP-SF self-control	20	27.2 (7.8)	32.0 (8.8)	-2.578**	.010	.576
SIPP-SF identity integration	20	24.0 (8.1)	28.6 (9.3)	-2.276*	.035	.509
SIPP-SF relational functioning	20	28.9 (7.4)	29.9 (7.6)	-.597*	.557	.134
SIPP-SF responsibility	20	39.6 (5.6)	40.1 (7.1)	-.342*	.736	.077
SIPP-SF social concordance	20	33.3 (7.1)	35.5 (7.7)	-1.836**	.066	.411

Ouderencriminaliteit

‘Ook de bajes vergrijst: rolstoeltoegankelijke cellen, liften en bredere deuren nodig’

Het Parool, 31 januari 2023

Zembla

Heterogeniteit in de praktijk

- *83-jarige vrouw verloedert haar woning. Ze bedreigt de buren en vernielt planten in tuinen. Er is sprake van ernstige psychische problematiek en veel overlast in de buurt*
- *75-jarige man reed in een auto een fietser aan die daardoor ernstig letsel opliep. De automobilist was zeer slechtziend. Normaal fungeerde zijn vrouw als 'zijn ogen'. Zij was op dit ritje niet meegegaan*
- *90-jarige man misbruikt twee meisjes van onder de 12 jaar. De man was tevens in bezit van kinderporno*

Feitjes uit de literatuur...

- Ouderen hebben een grotere kans op het plegen van een seksueel delict. Motieven zijn vereenzaming, relatieproblemen en veranderde rolpatronen, zoals pensionering
- Ouderen belanden minder vaak in de gevangenis
- Ouderen plegen zelden moorden of gewelddadige delicten
- Alcoholmisbruik is nogal eens de oorzaak van de rechtsovertreding bij ouderen
- Veel voorkomende psychische stoornissen onder oudere justitiabelen zijn alcoholmisbruik, depressie en dementie

Conclusies

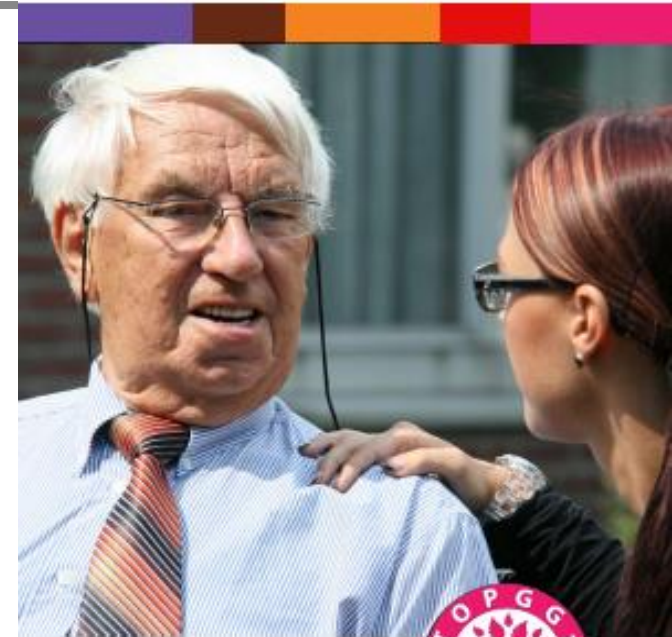
- In het algemeen: De validiteit van de DSM-5-PS-criteria in relatie tot agressieve symptomen is voor ouderenpopulaties discutabel
- Heterotypische continuïteit: In het bijzonder de manifestatie van cluster B persoonlijkheidsstoornissen is anders op latere leeftijd: minder non-verbale agressie maar meer passieve agressie
- Ouderencriminaliteit: Ouderen hebben een grotere kans op het plegen van een seksueel delict, maar plegen zelden moorden of gewelddadige delicten

Dank voor uw aandacht!

Meer uitzicht
door nieuwe
inzichten.

Email: b.van.alphen@mondriaan.eu

Topklinisch centrum
voor ouderen met
persoonlijkheidsstoornissen